

Др Небојша Раичевић, доцент
Правни факултет Универзитета у Нишу

СТАТУС МОРСКИХ МИНА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ¹

Апстракт: *Морске мине се могу користити у миру и током оружаног сукоба. Правила о употреби морских мина у миру се могу наћи у Конвенцији о праву мора из 1982. године, као и у међународном обичајном праву. Постављање морских мина током оружаног сукоба је регулисано Конвенцијом о постављању аутоматских подморских контактних мина, као и неким одредбама Конвенције о правима и дужностима неутралних држава у поморском рату из 1907. године. И Приручник о међународном праву које се примењује у оружаном сукобима на мору, који је 1994. године сачинила група експерата у параграфима 80-92 садржи правила посвећена употреби морских мина.*

Кључне речи: *морске мине, Конвенција о праву мора, Конвенција о постављању аутоматских подморских контактних мина, оружани сукоб.*

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, бр. 179046, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Државе већ више од једног века употребљавају морске мине у оружаним сукобима. Поред тога, морске мине, као и копнене мине, се могу користити у миру ради остваривања одбрамбених циљева. Било да се користе у оружаним сукобима или миру, морске мине могу нанети велике штете недужним бродовима. Због тога је било потребно правно уредити начин коришћења ових борбених средстава.

Када је у питању употреба морских мина у миру, не постоји посебан међународни уговор који регулишу ту проблематику. Нека правила о томе се могу наћи у Конвенцији о праву мора из 1982. године, као и у обичајним правилима која су потврђена у неким пресудама Међународног суда правде.

Употреба морских мина у оружаним сукобима је регулисана посебним уговором који је усвојен на другој Хашкој конференцији из 1907. године, а у питању је Конвенција о постављању аутоматских подморских контактних мина. Поред тога, нека правила о употреби тих мина садржана су и у Конвенцији о правима и дужностима неутралних држава у поморском рату која је усвојена на истој конференцији. И Приручник о међународном праву које се примењује у оружаним сукобима на мору, усвојен у Санрему 1994. године, као вид доктринарне кодификације, садржи већи број правила посвећен употреби морских мина у оружаним сукобима.

2. Појам и карактеристике морских мина

Морске (подморске или подводне) мине су експлозивна средства ратовања која се активирају услед контакта или приближавања пловила, а могу се користити у мору, рекама или језерима. Оне су много веће од копнених мина² и могу бити тешке и преко једне тоне. Поступак њихове израде је сложенији него код копнених мина, а самим тим и цена производње је знатно виша. За разлику од копнених мина, у међународном праву не постоји дефиниција морских мина. НАТО има своју дефиницију према којој су морске мине одређују као “експлозивне направе постављене у води, на морском дну или подземљу, са намером да оштете или потопе бродове или да их одврате од уласка у неку област”.³

² О карактеристикама и статусу копнених мина у међународном праву видети: Н. Раичевић, Статус копнених мина у међународном хуманитарном праву, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 63 (2012), стр. 187-207.

³ Наведено према: W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 59.

Морске мине се могу користити у дефанзивне или офанзивне сврхе.⁴ Према начину активирања ове мине се деле на контролисане, контактне и неконтактне. Контролисане (дириговане) мине се активирају даљинским (теледиригованим) путем коришћењем каблова и апарата за електрично опалење. Оне се постављају близу обале на очекиваним путевима проласка непријатељских пловила и активирају се са командних места која могу бити на обали или броду. Контактне мине се активирају физичким додиром њихових осетљивих делова (“рогова” или антена) од стране брода или подморнице. Неконтактне мине активира близина пловног објекта, и оне се, с обзиром на начин активирања, деле на магнетне, акустичне и хидродинамичке. Магнетне мине активира магнетно поље приближавајућег пловила које стварају његови метални делови.⁵ Акустичне мине реагују на звучни шум створен проласком пловила кроз воду (звук од продирања кроз воду, бука мотора, окретање пропелера,) који је карактеристичан за свако пловило (тзв. акустични потпис).⁶ Хидродинамичке мине (мине на притисак) су направљене да се активирају када њихов сензор региструје смањење притиска проузрокованог услед потискивања воде испод бродског корита.⁷ Да би се избегли недостаци појединих упалача и отежало разминирање, створене су и комбиноване мине које садрже два, а некада и сва три различита активирајућа механизма. Морске мине се могу постављати са бродова, подморница или ваздухоплова. Према месту постављања, мине се деле на „лежеће“,⁸ усидрене,⁹ и плутајуће.¹⁰

4 Подела и техничке карактеристике мина наведене према: Н. S. Levie, *Mine Warfare at Sea*, The Netherlands, 1992, pp. 97-118.

5 Оне су се појавиле током Првог светског рата, али су се почеле користити тек у Другом светском рату. Међутим, пошто су произвођачи бродова техничким достигнућима врло брзо успели да елиминишу магнетно поље око брода, ове мине нису оствариле неку већу улогу у оружаним сукобима.

6 Ове мине због својих техничких карактеристика имају могућност селективног дејства. Мина може бити подешена да је активирају само подморнице, а не и бродови. Поред тога, њихови упалачи се могу програмирати тако да се активирају само наиласком жељеног противничког брода, а да за властите и мање противничке бродове мина буде безопасна.

7 Како би се избегло активирање мине услед смањења притиска насталог природним кретањем морске воде, сензори се праве тако да реагују само на веће осцилације притиска. Ове мине су први пут употребљене крајем Другог светског рата.

8 Ове мине се постављају на морско дно и користе се у води мање дубине за уништавање подморница.

9 Усидрене мине се корсите у дубљој води, а њихово фиксирање се врши сидром помоћу кога се одређује дубина на којој ће бити постављене.

10 Оне се полажу у воду и немају никакав контакт са дном, услед чега пливају

У доба хладног рата су вршена истраживања усмерена на израду морских мина са нуклеарним пуњењем (нуклеарне мине). Сумња се да неке државе поседују нуклеарне мине које карактерише велика разорна моћ.¹¹

Упркос постојању софистицираних неконтактних морских мина, старинске контактне мине нису изгубиле војни значај. Оне су још увек заступљене у арсеналима великог броја држава.¹²

3. Употреба морских мина у миру

Поред употребе у рату, морске мине се у циљу заштите безбедности обалних држава могу користити и у миру. За употребу морских мина у миру нису релевантна правила међународног хуманитарног права (у даљем тексту МХП), већ правила међународног права мора која су данас кодификована у Конвенцији о праву мора из 1982. године.¹³ Правни режим за постављање мина у доба мира је различит и зависи од дела мора у којем се мине постављају.

Када су у питању унутрашње морске воде, чл. 2 Конвенције о праву мора признаје пуну сувереност обалне државе над тим појасом, а страни бродови у њега могу ући само на основу одобрења обалних власти. Услед таквог правног режима, обална држава у својим унутрашњим морским водама може постављати мине кад год сматра да је то потребно. При томе, она нема обавезу да друге државе обавести о постојању минских поља у својим унутрашњим морским водама. Наравно, она то може добровољно учинити. Сувереност обалне државе искључује право других држава да у доба мира постављају мине у њеним унутрашњим морским водама, што је потврдио и Међународни суд правде у случају Никарагва. Суд је том приликом истакао да је „полагање мина у лукама друге државе регулисано правом које се примењује у унутрашњим морским водама, које су под суверенитетом обалне државе. ... Управо због тога се у таквим случајевима утиче на сувереност обалне државе“.¹⁴ Сумирајући своје наводе Суд је закључио да је „у доба мира постављање

ношене воденим стубама.

11 W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 58.

12 W.H. Heinegg, *Ibid.*, p. 58.

13 United Nations Convention on the Law of the Sea, United Nations Treaty Series, vol. 1833, 1994, p. 3.

14 *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (merits)*, Judgement of June 27th 1986, ICJ Reports 1986, para. 213.

мина од стране неке државе у унутрашњим морским водама ... друге државе незаконити акт¹⁵

За постављање мина у територијалном мору важе другачија правила. Неким проблемима везаним за полагања мина у овом појасу бавио се Међународни суд правде у познатом случају Крфски канал. Повод за тај спор су два догађаја у поменутом мореузу која су се десила 1946. године. Октобра 1946. године ратни бродови Велике Британије су наишли на мине у албанским територијалним водама у Крфском каналу, што је довело до оштећења два брода и страдања већег броја морнара. Како би прикупила доказе о врсти и карактеристикама употребљених мина и омогућила безбедну пловидбу Крфским каналом, британска морнарица је новембра исте године, без сагласности Албаније, извела акцију чишћења мина у њеним територијалним водама.

Полазећи од тога да мине у територијалном мору Албаније нису могле бити постављене без знања те државе, Међународни суд правде је истакао да је Албанија имала обавезу да обавести све државе о постојању минског поља у свом територијалном мору, као и да упозори британске бродове на претећу опасност од мина којима су се приближавали. Основ за такве обавезе обалне државе Суд није нашао у “VIII Хашкој конвенцији из 1907. године, која је примењива у доба рата, већ у неким општим и неспорно признатим начелима, и то: елементарним обзирима хуманости, који су у миру чак захтевнији него у рату; начелу слободне поморске комуникације; и обавези сваке државе да не допусти да се уз њено знање њена територија користи за акте који су противни правима других држава”.¹⁶ Због непоштовања наведених обавеза, Суд је прогласио Албанију одговорном за штету коју је претрпела Велика Британија.

Када је у питању уклањање мина из Крфског канала, Суд је констатовао да је Албанија пропустила да предузме потребне мере након експлозије у Крфском каналу, али је закључио да акција чишћења мина спроведена од стране британских снага представља повреду суверенитета Албаније, тј. кршење међународног права. Суд је ту акцију окарактерисао као манифестацију силе којој нема места у међународном праву.¹⁷

Може се видети да је Међународни суд правде потврдио право државе да постави мине у свом територијалном мору, али и истакао њену обавезу да све друге државе обавести о постављеним минама и њиховој локацији. Истовремено, Суд је прогласио незаконитим уклањање мина

15 Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (merits), Judgement of June 27th 1986, ICJ Reports 1986, para. 215.

16 Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: ICJ Reports 1949, p. 22.

17 Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: ICJ Reports 1949, p. 35.

из територијалног мора друге државе без њене сагласности, без обзира на мотиве оног ко такав чин предузима.

Поред ових обичајних правила потврђених од стране Међународног суда правде, додатна правила за постављање мина у територијалном мору могу се наћи у Конвенцији о праву мора.

Као што је познато, Конвенција признаје сувереност обалне државе над територијалним морем (чл. 2), али у исто време ту сувереност ограничава правом нешкодљивог пролаза (чл. 17). Конвенција садржи и нека правила која детаљније регулишу право нешкодљивог пролаза. Чл. 24(1) забрањује државама предузимање било каквих активности које би ометале остваривање права нешкодљивог пролаза. Међутим, чл. 25(3), ипак, допушта да обална држава може “без правне или стварне дискриминације међу страним бродовима, привремено обуставити, у тачно назначеним деловима свога територијалног мора, нешкодљиви пролаз страних бродова, ако је таква обустава нужна за заштиту њене безбедности, укључујући спровођење вежби с употребом оружја”. У таквим ситуацијама, држава, у складу са чл. 24(2), мора “на прикладан начин објавити сваку опасност за пловидбу у свом територијалном мору”.

Полазећи од ових правила, држава има право да у доба мира постави мине у свом територијалном мору, водећи при томе рачуна да пролаз страних бродова не буде у потпуности онемогућен. Дакле, мине смеју бити постављене само у појединим деловима територијалног мора, с тим да буде остављена могућност да страни бродови реализују право нешкодљивог пролаза у неким другим деловима територијалног мора. Уколико постави мине, обална држава има обавезу да о томе обавести све друге државе како би се избегло оштећење страних бродова приликом проласка кроз њено територијално море. Међутим, мине у територијалном мору могу остати само привремено, јер их обална држава мора уклонити (или учинити безопасним) чим нестане разлог због којег су постављене.

Сувереност обалне државе искључује право других држава да у доба мира постављају мине у њеном територијалном мору. То је потврдио и Међународни суд правде у случају Никарагва истаквавши да је постављање мина у доба мира у територијалним водама друге државе „незаконити акт“.¹⁸

С обзиром да држава има сувереност и над архипелашким морем, правила о постављању мина у том појасу слична су правилима

¹⁸ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (merits), Judgement of June 27th 1986, ICJ Reports 1986, para. 215.

која се примењују на територијално море. Једина разлика у односу на територијално море је недопуштено постављање мина на рутама архипелашких пловних путева.

Слободно море обухвата највећи део водене масе светског мора. Над тим појасом ни једна држава нема сувереност, већ све оне уживају слободу пловидбе. Поставља се питање да ли државе и у том морском појасу могу постављати мине у доба мира. Конвенција о праву мора не даје изричит одговор на то питање.

У одсуству експлицитног правила Конвенције о праву мора, САД су у свом Приручнику за командире о праву поморских операција навеле да постоје ситуације у којима се мине и у доба мира могу постављати у слободном мору. Те ситуације су претежно везане за случајеве у којима разлози самоодбране захтевају такву акцију.¹⁹

Доктрина је подељена по овом питању. Интернационалисти који прихватају концепт превентивне самоодбране, углавном, сматрају да треба допустити полагање мина у слободном мору.²⁰ Други су, пак, мишљења да мирнодопско постављање минских поља у слободном мору није допуштено никада, па чак ни у случају самоодбране.²¹ Неки од њих

19 “Контролисане мине могу ... бити постављене у међународним водама (тј. изван територијалног мора) уколико се њима безразложно не ометају остале законите употребе океана. Одређење шта представља “безразложно ометање” подразумева одмеравање већег броја фактора, укључујући разлоге њиховог постављања (тј. потреба самоодбране државе која поставља мине), ширину зоне која ће бити минирана, ризик (уколико постоји) за друге законите употребе океана и дужину њиховог остатка у мору. Пошто контролисане мине не представљају опасност по пловидбу, међународно обавештење о њиховом постављању није потребно. Мине које су припремне да дејствују (енг. *armed mines*) не могу бити постављене у међународним водама пре почетка оружаног сукоба, осим у најзахтевнијим ситуацијама индивидуалне или колективне самоодбране. Уколико мине које су припремне да дејствују у оваквим околностима буду постављене у међународним водама, мора се дати претходна нотификација о њиховој локацији. Држава која у доба мира поставља ове мине у међународним водама мора у тој зони обезбедити присуство које ће бити довољно да обезбеди одговарајуће упозорење бродовима који се приближавају опасној зони. Све мине које су припремне да дејствују морају убрзо по престанку опасности која је подстакла њихово постављање бити уклоњене или учињене безбедним”; NWP 1-14M, Commander’s Handbook on the Law of Naval Operations, July 2007, para. 9.2.2.

20 D.W. Bowett, *Self-Defence in International Law*, New York, 1958, p. 71; P.J. Rowe, *Defence: the legal implications*, London-Washington 1987, p. 128; A.G.Y. Thorpe, *Mine Warfare at Sea - Some Legal Aspects of the Future*, Ocean Development and International Law, Vol. 18, 1987, No. 2, p. 267.

21 W.H. Heinegg, *The Law of Armed Conflict at Sea*, in D. Fleck (ed.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford, 1995, p. 451.

истичу да је у доба мира тешко доказати постојање захтева самоодбране који су толико јаки да оправдају предузимање тако строге мере.²²

Прихватљивије је становиште да се у доба мира мина не смеју полагати у слободном мору. За такав закључак је пресудна чињеница да у тој ситуацији још увек нема оружаног сукоба. С обзиром на то, на снази су и даље правила међународног права мора, а на правила МХП које се као *lex specialis* почињу примењивати тек када избије оружани сукоб. Две одредбе Конвенције о праву мора онемогућавају мирнодопску употребу мина у слободном мору. Чл. 88 експлицитно прописује да се слободно море “сме користити само у мирољубиве сврхе”, а постављање мина се никако не може сматрати таквом сврхом. У чл. 87, у којем су побројане слободе отвореног мора (слобода пловидбе, слобода прелета, слобода риболова, слобода полагања морских каблова и цевовода, слобода подизања вештачких острва и других инсталација и слобода научног истраживања), каже се да државе “остварују те слободе поштујући интересе других држава у остваривању слободе отвореног мора”. Постављање мина у слободном мору сигурно представља ограничење неке од ових шест слобода, пре свега слободе пловидбе, што је у супротности са цитираним правилом из чл. 87 Конвенције.

Конвенција о праву мора предвиђа посебан режим за међународне мореузе, што утиче и на могућност њиховог минирања. За разлику од права нешкодљивог пролаза у територијалном мору, право транзитног пролаза кроз мореузе се не може суспендовати.²³ Услед тога, постављање мина у међународним мореузима није допуштено. Међународни суд правде је још у случају Крфски канал потврдио да “осим уколико међународним конвенцијама није другачије прописано, обална држава нема право да у доба мира забрани пролаз кроз мореузе”.²⁴ Када је Иран 2012. године запретио да ће минирати мореуз Хормуз командант Пете америчке флоте је изјавио да “постављање мина у међународним водама представља ратни чин”.²⁵

Када су у питању нуклеарне морске мине, за њих важе специфична правила. Код употребе тих мина, поред Конвенције о праву мора, у обзир се морају узети и правила Уговора о забрани смештања нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање на дно мора и океана из 1971.

22 T.A. Clingan, *Submarine Mines in International Law*, in *US Naval War College, International Law Studies Series*, Vol. 64, 1991, pp. 356.

23 Чл. 38(1) Конвенције о праву мора.

24 *Corfu Channel case*, Judgment of April 9th, 1949: ICJ Reports 1949, p. 28.

25 S.C. Truver: *Iran and Mining the Straits of Hormuz*, <http://www.sldinfo.com/iran-and-mining-the-straits-of-hormuz/>.

године, који се скраћено назива Уговор о морском дну. Полазећи од правила ових уговора, држава може поставити нуклеарне мине само на морском дну и подземљу које се налази испод њених унутрашњих вода и територијалног мора, али не и изван спољне границе свог територијалног мора.

4. Употреба морских мина у оружаним сукобима

Морске мине су законито средство ратовања, али су због њиховог недискриминаторског дејства установљена посебна правила за њихову употребу. Та правила имају за циљ да спрече дејство тих мина на противничке санитарске и трговачке бродове и бродове неутралних држава. Установљењу уговорних ограничења употребе морских мина нарочито је допринело њихово неконтролисано коришћење у Руско-јапанском рату 1904-1905. године. Распрострањена употреба морских мина од обе ратујуће стране довела је до великих штета на недужним бродовима како за време рата, тако и по његовом окончању.²⁶

Правила о употреби подморских мина установљена су Осмом хашком конвенцијом из 1907. године, која носи назив Конвенција о постављању аутоматских подморских контактних мина.²⁷ Конвенција је донета како би се решио конфликт између безбедносних интереса држава оличених у новим начинима минског ратовања, с једне стране и слободе пловидбе, с друге стране.²⁸ Правила конвенције се примењују само уколико су све државе које учествују у рату стране уговорнице Конвенције (клаузула “*si omnes*”).²⁹ Одређена правила о постављању мина у водама неутралних држава се налазе у Конвенцији о правима и дужностима неутралних држава у поморском рату из 1907. године (XIII Хашка конвенција).

У време усвајања VIII Хашке конвенције постојале су само две врсте подморских мина, и то контролисане мине које се активирају са обале и аутоматске мине које се активирају у контакту са пловило. Како јој и име каже, Конвенција се односи само на мине које се контактом са њима аутоматски активирају. VIII Хашка конвенција не забрањује

26 US Navy: Annotated Supplement to the Commander's Handbook on the Naval Operations, Washington, 1989, p. 9-3.

27 За текст Конвенције видети: В. Кнежевић-Предић, С. Аврам, Ж. Лежаја, Извори међународног хуманитарног права, Београд, 2007, стр. 377-379.

28 С. Н. Stockton, The Use of Submarine Mines and Torpedoes in Time of War, The American Journal of International Law, Vol. 2, 1908, No. 2, p. 277.

29 Више о овој клаузули видети: Б. Јанковић, З. Радивојевић, Међународно јавно право, Ниш, 2011, стр. 423-424.

употребу морских мина, већ намеће одређена ограничења како би се заштитили бродови неутралних држава и трговачки и санитарски бродови противничке стране.

Чл. 1 Конвенције о постављању аутоматских подморских контактних мина забрањује подморске мине које не могу испоштовати начело разликовања и направити разлику између војних циљева и цивилних објеката. Овај члан најпре забрањује употребу неусидрених (плутајућих) мина које не постају нешкодљиве након једног сата по губитку контроле над њима. Због неконтролисане покретљивости плутајућих мина оне могу бити употребљене само уколико садрже механизам за самонеутралисање који се активира када се изгуби контрола над тим минама. Период од једног сата је остављен како би се гоњеном ратном броду омогућило да постављањем мина побегне непријатељском броду који га гони.³⁰ Поставља се питање да ли ће држава бити одговорна уколико бродови неутралних држава страдају од плутајућих мина у том “трејс” периоду од једног сата. Приликом оцене да ли је у тој ситуацији повређено МХП примарну улогу ће имати начело пропорционалности. Чл. 1 Конвенције, такође, забрањује употребу усидрених аутоматских контактних мина уколико немају механизам који их чини безбедним када се откаче од сидра којим су причвршћене за морско дно.³¹

Стране у сукобу не смеју постављати мине испред противничких обала и лука “једино у циљу спречавања трговачке пловидбе”.³² Ова одредба има за циљ да комерцијалну пловидбу заштити од злоупотребе мина у оружаним сукобима. Њоме се жели спречити да стране у сукобу искористе стање оружаног сукоба и поставе мине ради онемогућавања уласка и изласка трговачких бродова у и из лука противничке стране. Овом забраном се онемогућава офанзивна употреба мина чија је једина сврха вођење економског рата на мору.³³ Међутим, употребљена формулација није најпогоднија за остварење жељеног циља. Израз “једино у циљу спречавања трговачке пловидбе” релативизира ову забрану. Истовременим истицањем и неког другог разлога минирања, државе врло лако могу дати легалитет својој акцији. Уколико, на пример, држава изјави да је мине поставила ради спречавања целокупне пловидбе (и ратних и трговачких бродова), таква акција минирања неће бити противна чл. 2 Конвенције.

30 W.H. Boothby, *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford, 2009, p. 283.

31 Став 2.

32 Чл. 2.

33 W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 69.

Конвенција захтева да се приликом постављања усидрених аутоматских контактних мина морају предузети све мере опреза како би се осигурала безбедност мирне пловидбе.³⁴ Ово је прва уговорна одредба МХП која приликом употребе неког оружја захтева предузимање мера опреза ради избегавања цивилних губитака. Држава која поставља мине нема потпуну слободу приликом селекције мера предострожности које ће предузети, већ мора предузети сваку меру заштите пловидбе која је у тој ситуацији могућа.³⁵ Стране у сукобу, такође, имају обавезу да предузму све потребне мере како би постављене усидрене мине у ограниченом року постале нешкодљиве за мирну пловидбу. Ова обавеза подразумева техничко дизајнирање мина које омогућава њихово самоуништавање или самодеактивирање након што оне више не буду имале војну сврху због које су постављене. Конвенција не даје никакве назнаке о значењу термина “ограничени рок”, већ се то време мора ценити у складу са начелом савесности.³⁶ Држава која је поставила усидрене мине мора вршити савестан надзор над њима. Уколико изгуби контролу над њима, она мора обавестити власнике бродова о постојању опасне зоне, а то обавештење може бити послато и владама држава уговорница Конвенције.³⁷ На жалост, држава ову обавезу не мора извршити одмах, већ “чим јој то војна потреба допусти”. Приликом оцене да ли војна потреба дозвољава слање обавештења о постојању опасне зоне, држава мора поступати савесно, узимајућу у обзир предмет и сврху Конвенције, нарочито циљ изнет у параграфу 2 преамбуле (“смањење суровости рата и осигурање, у највећој могућој мери, безбедности мирне пловидбе на коју она полаже право без обзира на постојање рата”).³⁸

Стране у сукобу не смеју постављати морске мине у водама неутралних држава.³⁹ Ово правило забрањује странама у сукобу да постављају мине у унутрашњим морским водама, територијалном мору и архипелашком мору држава које не учествују у сукобу, али их могу поставити у њиховој искључивој економској зони и епиконтиненталном појасу. Уколико су поставиле мине у ова два појаса неутралних

34 Чл. 3(1).

35 W.H. Boothby, *op. cit.*, p. 284.

36 J.J. Busuttil, *Naval Weapons System and the Contemporary Law of War*, Oxford, 1998, p. 26.

37 Чл. 3(2). Док су мине под њеном контролом, страна у сукобу нема обавезу да о томе обавештава друге државе.

38 J.J. Busuttil, *op. cit.*, p. 27.

39 Чл. 1 и 2 Конвенције о правима и дужностима неутралних држава у рату на мору из 1907. године (XIII Хашка конвенција); За текст Конвенције видети: В. Кнежевић-Пређић, С. Аврам, Ж. Лежаја, *op. cit.*, стр. 335-340.

држава, стране у сукобу о томе морају обавестити обалну државу.⁴⁰ С друге стране, неутралне државе имају право да у морским појасевима над којима имају сувереност постављају мине ради очувања своје неутралности. При томе, Конвенција о постављању аутоматских подморских контактних мина захтева за неутралне државе иста ограничења и обавезе као и за стране у сукобу.⁴¹ Чл. 4(2) ове Конвенције предвиђа и обавезу неутралних држава да власнике бродова обавесте о минираним локацијама. За разлику од страна у сукобу које обавезу обавештавања имају тек након губитка контроле над постављеним минама, неутралне државе постављање мина морају унапред нотификовати. Наравно, пошто неутралне државе нису у оружаном сукобу, оне морају испоштовати и сва правила Конвенције о праву мора која су релевантна за постављање мина у доба мира.

Може се видети да хашка правила забрањују постављања мина само испред противничких обала и лука⁴² и у водама неутралних држава⁴³ (унутрашње морске воде, територијално море и архипелашко море). *Argumentum a contrario*, постављање мина у осталим деловима мора је допуштено. Дакле, државе током оружаног сукоба могу постављати мине у следећим сопственим и непријатељским морским појасевима: унутрашњим морским водама, територијалном мору, архипелашком мору, спољном морском појасу, искључивој економској зони и епиконтиненталном појасу. Код минирања архипелашког мора се не сме онемогућити пролаз архипелашким пловним путевима. Мине се могу поставити на тим рутама само уколико је обезбеђен алтернативни пролаз. Поред тога, мине се могу постављати и у слободном мору.⁴⁴ Међутим, стране у сукобу немају неограничену могућност минирања слободног мора. Да би постављање мина у овом појасу било законито, њиме се не сме спречити безбедан пролаз неутралних бродова.

Конвенција не садржи посебна правила која се односе на минирање међународних мореуза. Пошто МХП као *lex specialis* на садржи посебна

40 W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 61.

41 Чл. 4(1) VIII Хашке конвенције.

42 Чл. 2 VIII Хашке конвенције.

43 Чл. 1 и 2 XIII Хашке конвенције.

44 Током преговора за усвајање Конвенције било је и другачијих предлога. Велика Бријатнаја се залагала за потпуну забрану постављања мина у слободном мору, желећи тиме да очува своју доминацију на мору. Међутим, остале државе нису желеле да се одрекну употребе мина као јефтиног и ефикасног средства за борбу на отвореном мору; W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 56.

правила за ту ситуацију, онда ће се применити правила права мора, као *lex generalis*. С обзиром да чл. 38(1) Конвенције о праву мора не допушта спречавање транзитног пролаза кроз међународне мореузе, стране у сукобу у овим мореузима могу поставити мине само под условом се тиме не спречавају транзитни пролаз. Као и код архипелашког мора, мореузи се могу минирати уколико се обезбеди алтернативни пролаз.⁴⁵ Минирање које би у потпуности онемогућило пролаз међународним мореузима није допуштено. Неки, међутим, сматрају да стране у сукобу могу привремено у потпуности затворити међународне мореузе уколико то захтевају витални безбедносни интереси.⁴⁶ Ово екстремно схватање нема упориште у важећем међународном праву.

Чл. 5 VIII Хашке конвенције регулише уклањање морских мина. Он обавезује државе да по завршетку оружаног сукоба уклоне све морске мине које су поставиле. При томе се прави разлика између мина постављених у сопственим водама или слободном мору и мина постављених у деловима мора који припадају противничкој страни (њене унутрашње морске воде, територијално и архипелашко море).

Обавеза уклањања мина постављених у сопственим или међународним водама лежи на држави која је те мине поставила. Она мора предузети све што је у њеној моћи да те мине уклони, укључујући и најсавременију доступну технику. Иако је усвојена пре више од сто година, ова одредба је јаснија и напреднија у односу на обавезе садржане у уговорима о копненим минама.⁴⁷ Што се тиче трошкова уклањања ових мина, они падају на терет државе која врши њихово уклањање, што може бити велико оптерећење за сиромашне државе.

Када су у питању мине постављене у деловима мора који припадају бившој непријатељској страни, држава која их је поставила нема право да их уклања без пристанка обалне државе.⁴⁸ Држава која је постави-

45 У Приручнику из Санрема о међународном праву које се примењује у оружаном сукобима на мору (пара. 89) то правило се сматра делом обичајног МХП.

46 W.H. Heinegg, *The International Law of Mine Warfare at Sea*, Israel Yearbook of Human Rights, Vol. 23, 1993, p. 63.

47 V.A. Ary, *Concluding Hostilities: Humanitarian Provisions in Cease-Fire Agreements*, *Military Law Review*, Vol. 148, 1995, p. 252.

48 У циљу заштите суверенитета обалне државе у овој ситуацији се одступило од општег правила из Конвенције да свака страна уклања мине које је поставила. Државе се могу договорити да се држави која је мине поставила допустити да их уклони. Такво решење може бити договорено уговором о миру или неким другим споразумом јер ће држава некада бити заинтересована да уклони мине које је поставила на туђој територији. Разлог за то може бити јачање међународног угледа или онемогућавање других држава да дођу у посед њених мина и открију употребљена техничка решења .

ла мине има обавезу да свог бившег противника обавести о позицији постављених мина.⁴⁹ Ова одредба на имплицитан начин установљава обавезу вођења евиденције о морским минама постављеним током оружаног сукоба. Уколико не да пристанак за уклањање тих мина, обална држава их мора уклонити сама, што је пре могуће. Обавеза обалне државе није условљена добијањем нотификације о локацији минских поља, већ она уклањање мина мора извршити чак и ако такво обавештење уопште не добије.⁵⁰

И државе које су биле неутралне у неком рату имају право да након завршетка рата уклањају мине које су стране у сукобу током непријатељстава поставиле, уз нека ограничења слична оним која важе за бивше непријатељске државе. Уколико се мине налазе у међународним водама, неутралне државе те мине могу уклонити јер се тиме обезбеђује сигурност пловидбе, а не угрожава се ничији суверенитет. Када се, пак, у питању мине постављене у морским појасевима под сувереношћу државе, неутралне државе их не смеју уклањати без пристанка обалне државе. Илегалност такве акције је потврдио и Међународни суд правде у случају Крфски канал. Међутим, поставља се питање да ли је такав став Суда конзистентан са данашњим правом мора које позаје транзитни пролаз кроз међународне мореузе. Ту сумњу још више појачава правило Приручника из Санрема (пара. 92) које неутралним државама омогућава да чак и током оружаног сукоба уклоне мине постављене противно правилима међународног права.

Поставља се питање да ли се правила VIII Хашке конвенције примењују и на софистициране морске мине које су се појавиле након усвајања овог уговора (магнетне, акустичне и хидродинамичке мине). Правила Конвенције нису без значаја ни код употребе мина нове генерације. У случају VIII Хашке конвенције не треба применити правило *expressio unius est exclusio alterius*,⁵¹ већ треба поћи од циља тог уговора и применити га на све мине, а не само на оне које су у њему експлицитно поменуте.⁵² Нема разлога да се уздржава од примене хашких правила на модерне мине,⁵³ јер и високотехнолошке мине могу

49 Чл. 5 (2) VIII Хашке конвенције.

50 J.J. Busuttil, op. cit., p. 74.

51 "Navođenje jednog znači isključenje onog drugog".

52 D.G. Stephens, M.D. Fitzpatrick, Legal Aspects of Contemporary Naval Mine Warfare, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal, Vol. 21, 1999, No. 4, p. 561.

53 Y. Dinstein, The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict, Cambridge, 2004, p. 71.

бити употребљене једино уколико задовоље циљеве установљене VIII Хашком конвенцијом.⁵⁴ И на употребу ових мина треба применити постојећа правила како би се остварила жељена безбедност неутралних бродова.⁵⁵ Има и другачијих схватања по питању примењивости VIII Хашке конвенције на модерне мине, али су и код њих практичне последице исте. Наиме, неки истичу да се VIII Хашка конвенција ни као таква, ни по аналогiji, не може применити на мине које се не активирају на контакт, али пошто су њена правила садржана у чл. 1, 2, 3 и 5 стекла статус обичајних правила, она се морају применити и на модерне морске мине које се активирају на други начин.⁵⁶

Када су у питању нуклеарне мине, забрана садржана у Уговору о морском дну из 1971. године је примењива и током оружаних сукоба. Дакле, ова врста мина се током рата не сме постављати на морском дну и подземљу које се простире изван територијалног мора обалних држава.

5. Приручник из Санрема о међународном праву које се примењује у оружаним сукобима на мору

Група експерата је под окриљем Међународног института за хуманитарно право из Санрема израдила Приручник о међународном праву које се примењује у оружаним сукобима на мору, који је објављен 1994. године.⁵⁷ Тај приручник нема обавезну снагу, већ представља акт доктринарне кодификације.

Између осталог, Приручник се бави и проблемом морских мина (параграф 80-92). Треба рећи да правила Приручника нису ограничена само на контактне мине, већ се односе на све врсте морских мина. У њему су поновљена нека ограничења из VIII Хашке конвенције, али су додата и нека нова правила којих у конвенцији нема.

Као и VIII Хашка конвенција, Приручник забрањује употребу плутајућих мина које не постају безопасне када се над њима изгуби контрола, као и усидрених мина које немају неутралишући механизам који их чини безопасним уколико се откаче од сидра. Ово правило је слично одредби из чл. 1 Конвенције и циљ му је да се код употребе ових мина испоштује начело разликовања. Приручник, такође, садржи

⁵⁴ T.A. Clingan, *op. cit.*, pp. 354.

⁵⁵ J.J. Reed, „Damn the Torpedoes!": International Standards Regarding the Use of Automatic Submarine Mines, *Fordham International Law Journal*, Vol. 8, 1984-1985, No. 2, p. 307.

⁵⁶ W.H. Heinegg, *The Law of Armed Conflict at Sea*, in D. Fleck (ed.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford, 1995, p. 450.

⁵⁷ За текст видети: В. Кнежевић-Пређић, С. Аврам, Ж. Лежаја, *op. cit.*, стр. 346-371.

одредбе о уклањању мина након завршетка непријатељстава (пара. 90), које се суштински не разликују од правила Хашке конвенције. Приручник, ипак, доноси две новине. Он, најпре, садржи експлицитну обавезу регистрације локације постављених мина (пара. 84). Међутим, ова одредба не захтева од страна у сукобу да у регистре унесу тип и врсту мина, што је пропуст, јер су ти подаци веома корисни за касније уклањање мина. Од страна у сукобу се тражи и да уложе напоре како би постигле међусобни споразум и споразум са трећим државама и међународним организацијама о обезбеђивању информација и техничке и материјалне помоћи за уклањање постављених мина (пара. 91). Овим новинама се желе уједначити обавезе код морских мина са обавезама које постоје код копнених мина.

Приручник садржи и нека нова правила која нису постојала у VIII Хашкој конвенцији. У почетном параграфу дела о минама стоји да се морске мине могу користити само за легитимне војне сврхе, укључујући спречавање непријатеља да приступи морским зонама (пара. 80). Ово правило нема неки већи практичан значај, већ представља само конкретизацију неких темељних обичајних начела МХП. Прво од њих је начело војне потребе, које странама у сукобу допушта извођење једино оних војних акција које су правдане војном потребом. Стране у сукобу не смеју ни једно оружје, па ни морске мине, користити за разарања која не изискује војна потреба. Друго начело потврђено параграфом 80 је начело разликовања које од страна у сукобу тражи да увек праве разлику између бораца и војних циљева, с једне стране и цивила и цивилних објеката, с друге стране.

Кодификација из Санрема садржи и неке одредбе које се директно тичу неутралних држава. Параграф 87 забрањује постављање мина које би пресекло везу између мора неутралних држава и међународних вода. Зараћеним странама се забрањује полагање мина у водама неутралних држава (пара. 86). С друге стране, неутралним државама се допушта да уклоне све мине које су постављене противно одредбама међународног права (пара. 92). Овом последњом одредбом неутралним државама се признаје право на самопомоћ, мада се ту може јавити проблем око тога ко ће коначно пресудити да ли је реч о легално или нелегално постављеним минама.

Параграфом 83 је предвиђена строга обавеза за стране у сукобу да о постављеним минама обавесте све треће државе како њихови бродови не би били жртве тих мина.⁵⁸ Оваква формулација је много захтевнија

⁵⁸ Држава је ослобођена ове обавезе уколико је поставила мине које се могу

у односу на одредбу из чл. 3 VIII Хашке конвенције према којој стране у сукобу имају обавезу да такво обавештење дају једино када им “војна потреба то дозволи”. Обавеза из параграф 83 је комплементарна обавези обавештавања која постоји у доба мира. Уколико брод неутралне државе евентуално страда од мина чије постојање је уредно нотификовано, држава која је поставила мине неће за то сносити одговорност.

Када се мине први пут постављају у морским појасевима над којима противничка страна има сувереност (унутрашње морске воде, територијално море и архипелашко море) мора се омогућити слободан излазак бродовима неутралних држава (пара. 85). Аутори су навели да је то правило унето у Приручник као резултат праксе изражене током америчког минирања луке Хајфонг у Вијетнамском рату.⁵⁹

Приликом минирања међународних мореуза и архипелашких пловних путева не сме се ометати транзитни пролаз тим морским путевима. Мине се могу поставити у тим зонама једино уколико се обезбеде алтернативни пут, који мора бити адекватан и безбедан (пара. 89). Ти алтернативни путеви не морају бити у истом, већ могу бити и у неком другом мореузу, под условом да задовоље захтев безбедности и адекватности пролаза.⁶⁰ Овим се потврђује да стране у сукобу имају право да постављају мине у међународним мореузима и на рутама архипелашких пловних путева, али се то право мора користити на начин који не омета транзитни пролаз.

Када поставља мине у слободном мору држава мора узети у обзир легитимне употребе тог морског појаса од стране неутралних држава и, између осталог, том приликом неутралним бродовима мора обезбедити сигурне алтернативне путеве (пара. 88). Поред омогућавања пролаза алтернативним путевима, обавеза из овог параграфа се може испоштовати и обезбеђивањем пратње неутралним бродовима приликом њиховог проласка кроз минска поља.⁶¹

активирати само у случају проласка пловила које представља војни циљ.

59 D.G. Stephens, M.D. Fitzpatrick, *Legal Aspects of Contemporary Naval Mine Warfare*, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal, Vol. 21, 1999, No. 4, p. 585.

60 International Institute of Humanitarian Law, (edited by L. Doswald-Beck), *San Remo Manual on International Law applicable to Armed Conflicts at Sea*, Cambridge, 1995, p. 174.

61 D.G. Stephens, M.D. Fitzpatrick, *Legal Aspects of Contemporary Naval Mine Warfare*, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal, Vol. 21, 1999, No. 4, p. 587.

6. Закључак

Међународно право садржи одређена правила која регулишу употребу морских мина. Та правила су много бројнија и прецизнија у случају постојања оружаног сукуба, него што је то случај у доба мира.

Не постоји посебан уговор који регулише мирнодопску употребу подморских мина, већ се правила о томе могу наћи у нормама које регулишу право мора. У тој области је свакако најважнија Конвенција о праву мора из 1982. године, као и нека обичајна правила. На основу тих правила обална држава има право да у доба мира постави морске мине у својим унутрашњим морским водама и територијалном мору, с тим што код постављања мина у територијалном мору о томе мора обавестити остале државе и водити рачуна да пролаз страних бродова не буде у потпуности онемогућен. Обална држава може поставити мине и у свом архипелашком мору, али се у том појасу оне не смеју наћи на рутама архипелашких пловних путева. Спорно је да ли у доба мира државе смеју постављати мине у слободном мору. Полазећи од слободе отвореног мора, прихватљивије је становиште да је такво понашање противно правилима међународног права.

Што се тиче постављања морских мина током оружаних сукоба, правила о томе се могу наћи у Конвенцији о постављању аутоматских подморских контактних мина и Конвенцији о правима и дужностима неутралних држава у поморском рату, које су усвојене 1907. године. Те конвенције садрже прилично јасна правила о минирању у поморским оружаним сукобима. Ипак, постоји недоумица да ли се VIII Хашка конвенција примењују само на морске контактне мине или се може применити и на нове типове морских мина (магнетне, акустичне и хидродинамичке). У доктрини преовлађује став да су правила садржана у овој Конвенцији примењива на све типове морских мина, ако не као уговорне, онда као обичајне норме. На том становишту стоји и Приручник о међународном праву које се примењује у оружаним сукобима на мору који не прави никакву разлику између појединих врста морских мина.

Doc. Nebojša Raičević, LL.D.
Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Niš

THE STATUS OF NAVAL MINES IN INTERNATIONAL LAW

Summary

Naval mines are explosive warfare devices which are activated by contact or by proximity of a boat or a submarine. These mines can be used in times of peace and during armed conflicts. The rules on the use of naval mines in times of peace are explicitly provided in the 1982 Convention on the Law of the Sea, as well as in international customary law. Coastal states are allowed to lay mines in their internal waters, territorial sea and archipelagic sea. In case of laying mines in their territorial sea, a coastal state is obliged to give notice to all other coastal states on the location of the emplaced mines and the state shall not suspend the right of innocent passage to foreign ships. In case of laying mines in the archipelagic sea, mines may not be laid in archipelagic sea lanes. The rules on laying mines on the high seas are not so clear but there is a prevailing opinion that mining is prohibited of these areas. The emplacement of mines during armed conflicts is regulated by the 1907 Convention relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines, as well as by some provisions contained in the 1907 Convention concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. These conventions contain fairly clear rules on the mining in the naval armed conflicts but there is a dilemma whether these rules apply to new types of naval mines. In order to promote the adoption of new rules in this area, a group of experts made San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflict at Sea (1994), which includes 13 paragraphs on naval mines.

Key words: *naval mines, Convention on the Law of the Sea, Convention relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines, armed conflict*

